

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11(5) 2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 11.06.2024

Kabul tarihi | Accepted: 29.09.2024

Yayın tarihi | Published: 25.10.2024

Zahida Rzayeva

<https://orcid.org/0000-0003-3696-6950>

Associate Professor, Doctor of Philosophy, Baku State University, Azerbaijan,
missdior.96@bk.ru

Atf Künyesi | Citation Info

Dinçer, M. (2024). Azərbaycanca Elmi Kitabxanaların Beynəlxalq Əlaqələri (tarix və müasirlik). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (5), 3783-3791.

Azərbaycanda Elmi Kitabxanaların Beynəlxalq Əlaqələri (tarix və müasirlik)

Xülasə

Elmi kitabxanalar çox qədim zamanlardan elmi informasiyanın mübadilə mərkəzi funksiyasını yerinə yetirib. Azərbaycanın coğrafi mövqeyi, ipək yolu üzərində olması, şərqdən qərbə və qərbdən şərqə informasiya axınının mərkəzində olması tarixi mənbələrdə də qeyd olunur. Hazırki məqalə Azərbaycanda kitabxanaların beynəlxalq əməkdaşlıq və informasiyanın mübadiləsi prosesini öyrənməyə həsr edilib. Elmi kitabxanaların beynəlxalq mübadilə imkanları, mübadilənin formaları tarixi inkişafda öyrənilir. Xüsusilə də AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında beynəlxalq əməkdaşlıq problemləri tədqiq olunur.

Açar sözlər: *Elmi Kitabxana, beynəlxalq kitab mübadiləsi, qlobal informasiya mühiti, elmi nəşrlər*

International relations of scientific libraries in Azerbaijan (history and modernity)

Abstract

Scientific libraries have been functioning as exchange centres of scientific knowledge since ancient times. The geographical location of Azerbaijan, being on the Silk Road, being at the centre of the flow of information from east to west and from west to east is also mentioned in historical sources. This article is devoted to the study of the process of international co-operation and information exchange of libraries in Azerbaijan. The possibilities and forms of international exchange of scientific libraries are analysed in historical development. The problems of international cooperation are examined especially in the Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Azerbaijan.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Keywords: *Scientific library, international book exchange, global information environment, scientific publications*

Introduction

Orta əsrlərdə Azərbaycanda elmi kitabxanaların beynəlxalq əməkdaşlığı məhdud olsa da, bəzi vacib ticarət və mədəni əlaqələr vasitəsilə bu kimi əməkdaşlıqlar mümkün olmuşdur. O dövrdə Azərbaycanın yerləşdiyi strateji coğrafi mövqe (İpək Yolu üzərində olması) və burada inkişaf etmiş mədəni mühit, elmi məlumatların yayılması və mübadiləsinə təsir göstərmişdir (Kazimi, 2017). Aşağıda orta əsrlərdə Azərbaycanda elmi kitabxanaların beynəlxalq əməkdaşlıq təcrübəsi haqqında bəzi əsas məqamlar qeyd edilir. Kitab və Əlyazmaların Mübadiləsi sahəsində orta əsrlərdən əlyazmalarda məlumat verilir. Orta əsrlərdə Azərbaycanın şəhərləri, xüsusilə Təbriz, Gəncə, Şamaxı və Naxçıvan, ticarət, mədəni və elmi mərkəzlər kimi məşhur idi. Bu şəhərlərdə müxtəlif elmi əsərlərin, əlyazmaların və kitablarn mübadiləsi baş verirdi. Xarici alimlər, səyyahlar və tacirlər vasitəsilə müxtəlif elmi biliklər Azərbaycana gətirilirdi (Rzayeva, Guliyeva & Miriyeva, 2021). Kitabxanalar bu biliklərin toplanması və saxlanılmasında mühüm rol oynayırdılar.

Mədrəsələr və Kitabxanalar da kitab mübadiləsinin iştirakçısı olurdular. Orta əsrlərdə Azərbaycanda mövcud olan mədrəsələr yalnız dini təhsil vermirdi, həmçinin təbiət elmləri, riyaziyyat, astronomiya və tibb sahələrində də fəaliyyət göstərirdilər. Bu mədrəsələrin nəzdində olan kitabxanalar geniş elmi əsərlər toplayırdı. Mədrəsələrdə dərs deyən alimlər xarici ölkələrlə, xüsusilə Orta Asiya, İraq, İran və Anadolu kimi bölgələrlə əlaqədə olurdular. Bu əlaqələr sayəsində elmi biliklər və əlyazmalar mübadilə edilirdi.

Məşhur Azərbaycan alimlərinin geniş beynəlxalq əlaqələri mövcud idi. Orta əsrlərdə Azərbaycanda bir çox yaşamış və fəaliyyət göstərmiş alimlər, məsələn, Nizami Gəncəvi, Xətib Təbrizi, Nəsirəddin Tusi, həm Azərbaycanda, həm də xaricdə tanınırdılar. Onların əsərləri geniş yayılır və müxtəlif dillərə tərcümə edilirdi. Xüsusilə Nəsirəddin Tusinin Marağa Rəsədxanasında yaratdığı kitabxana, İslam dünyasının mühüm elmi mərkəzlərindən biri olmuşdur və orada müxtəlif bölgələrdən alimlər çalışırdılar (Alekper & Tofiq, 2020). Marağa rəsədxanasında toplanmış əsərlər və elmi məlumatların üzü köçürülərək bir çox ölkələrə göndərilirdi və dövrünün elmi mühitinə təsir göstərmişdir.

İpək Yolu və Ticarət Əlaqələri kitab mübadiləsinə də öz müsbət rəsirini göstərirdi. Azərbaycanın İpək Yolu üzərində yerləşməsi elmi biliklərin yayılmasına və elmi əsərlərin mübadiləsinə şərait yaratmışdır. Xarici tacirlər və səyyahlar vasitəsilə müxtəlif elmi əsərlər Azərbaycana gətirilirdi (Khalafova & Rzayeva, 2024). Azərbaycan alimləri isə öz biliklərini və

yazmış olduqları kitabları xarici ölkələrə çatdırırdılar. Bu proses beynəlxalq əməkdaşlıq və bilik mübadiləsi üçün vacib bir amil idi.

Azərbaycanda əlyazmaların tərcüməsi işi də geniş yayılmışdı. Azərbaycan alimləri yalnız öz dilində deyil, həm də ərəb, fars və digər dillərdə yazılmış elmi əsərləri oxuyur və tərcümə edirdilər. Bu, beynəlxalq elmi əlaqələrin daha da güclənməsinə şərait yaradırdı. Məsələn, Nəsirəddin Tusinin astronomiya sahəsində yazdığı əsərlər təkcə Azərbaycanda deyil, digər İslam ölkələrində də geniş yayılmışdır və onların əsərləri müxtəlif dillərə tərcümə edilmişdir.

Sufi təriqətləri beynəlxalq şəbəkəyə malik idilər. Orta əsrlərdə Azərbaycanda sufi təriqətləri geniş yayılmışdı və bu təriqətlər, xüsusilə təriqət başçıları və müridlər vasitəsilə beynəlxalq əlaqələrə sahib idilər. Bu təriqətlər vasitəsilə elmi, dini və fəlsəfi biliklər yayılırdı və kitabların mübadiləsi baş verirdi. Bu ənənələr XX əsrin əvvəllərinə qədər davam etdi. Sovet hakimiyyətinin yaranması və elmi kitabxanaların yaradılması ilə fəaliyyətin istiqaməti, forma və məzmunu dəyişdi. Azərbaycanda kitab mübadiləsi mərkəzi dövlət kitabxanalarının və AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının vəzifələrinə daxil oldu. AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası SSRİ Dövlət Kitabxanası və SSRİ EA-nın Elmi Kitabxanası vasitəsilə beynəlxalq kitab mübadiləsi apardığı 1933-1955-ci illərdə bu sahədə kifayət qədər təcrübə qazanmış, 30-cu illərdə dünyanın müxtəlif ölkələrinin 150 elm və təhsil müəssisəsi, 40-50-ci illərdə isə 50 ölkənin 250-ə yaxın təşkilatı ilə əməkdaşlıq etmiş, Azərbaycan alimlərini dünyanın elmi nailiyyətləri, qabaqcıl elmi-texniki yenilikləri ilə bağlı mütəmadi məlumatlandırmış, onların əsərlərinin dünya elmi ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmasında əvəzsiz rol oynamışdır. Araşdırmalarımız göstərir ki, 20 ildən artıq müddət ərzində vasitəli beynəlxalq kitab mübadiləsi Mərkəzi Elmi Kitabxanaya tam gücü ilə kitab, jurnal barterini həyata keçirməyə imkan verməmiş və bu səbəbdən elmi tədqiqatların xarici informasiya ilə təminatı 20-25% həcmində yerinə yetirilmişdir. Bunu 1933-1955-ci illərdə xarici elmi jurnalların əldə olunması ilə bağlı oxucu sorğularına rədd cavablarının statistikasından da görmək mümkündür. Belə ki, həmin illərdə xarici nəşrlər üzrə 53980 sorğunun yalnız 12340-na müsbət cavab verilmişdir.

Ümumittifaq KP MK Rəyasət Heyətinin 1955-cı ilin iyul tarixli Qərarı (Qərarla xarici ölkələrin elmi-tədqiqat müəssisələri ilə əlaqələrin genişləndirilməsi və elmi-texniki informasiya mübadiləsinin aparılmasının zəruriliyi vurğulanırdı) Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq münasibətlər tarixində yeni səhifə açdı. 1956-cı ildə Kitabxana müstəqil şəkildə beynəlxalq əlaqələr qurmaq, kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi aparmaq hüququ qazandı. Kitabxana ayrıca balans keçirildi və geniş maliyyə imkanları əldə etdi. Əgər 1953-cü ildə kitabxananın komplektləşdirilməsi üçün 15,3 min manat ayrılmışdısa, 1956-cı ildə bu məbləğ 28 min manata çatdırıldı. Ən əsası, həmin məbləğin 68%-i, yəni 19040 manatı məhz xaricdən

ədəbiyyat almaq üçün müəyyənləşdirilmişdi. Həmin il xarici tərəfdaşlarla birbaşa mübadilə sayəsində kitabxananın fonduna 1425 nəşr vahidi, o cümlədən 356 adda jurnal, 611 monoqrafiya daxil olmuşdu. 3000 xarici kitab isə SSRİ EA-nın Kitabxanasının Mübadilə fondundan əldə edilmişdi. Kitabxana tərəfdaşlarına 2908 nüsxə nəşr vahidi göndərmişdi. 1956-cı ildə MEK-də Xarici ədəbiyyat şöbəsi yaradıldı. Şöbə 43 ölkənin 110 elmi müəssisəsi ilə elmi-texniki informasiya və kitab mübadiləsi aparırdı. Çin, Çexoslovakiya, Rumıniya, Avstraliya, Hollandiya, Danimarka, Hindistan, Meksika, Norveç, Tunislə əməkdaşlıq genişlənməmişdi. Fonda Çindən “Müasir Çin qravürası”, Koreyadan “Müxtəsər fəlsəfə lüğəti”, Meksikadan “Beynəlxalq Geologiya Konqresinin hesabatı” və s. kimi maraqlı nəşrlər daxil olmuşdu. ABŞ-ın Konqres Kitabxanası ilə də mübadilə sayəsində bir çox dəyərli nəşrlər oxucuların istifadəsinə verilmişdi. Ə.Mirəhmədovun “Abdulla Şaiq”, Milmanın “Azərbaycan SSR-çoxmillətli Sovet dövlətinin bərabərhüquqlu sosialist respublikası”, “Azərbaycan Xalq şairi Səməd Vurğun” və başqa nəşrlər də öz növbəsində Konqres Kitabxanasına göndərilmişdi.

1956-cı ildə Stokholmdakı İsveç Şimal Muzeyinə Azərbaycan folklorunu özündə əks etdirən 16 kitab, Britaniya Muzeyinin Təbiət elmləri bölməsinə Azərbaycan EA Botanika və Zoologiya İnstitutunun elmi əsərləri, ABŞ Kənd təsərrüfatı Departamentinə isə Səfərovun “Eldar şamı quru subtropiklərin bir növü kimi” adlı monoqrafiya yola salınmışdı (Kazimi, 2021, September). İl ərzində Elmlər Akademiyasına xarici elmi nümayəndə heyətlərinin gəlişi ilə əlaqədar olaraq bir neçə beynəlxalq məzmunlu kitab sərgisi təşkil olunmuşdu. Cənubi Afrika İttifaqı, Çexoslovakiya, İran və Hindistandan gələn qonaqlar üçün keçirilən kitab sərgilərində 2000-ə yaxın ədəbiyyat nümayiş olunmuş, xaricilərə 297 kitab hədiyyə edilmişdi. Bununla bərabər, Kitabxana xarici ədəbiyyat üzrə informasiya siyahıları hazırlayır və onları bülleten şəklində çap edib Elmi-tədqiqat institutlarına göndərirdi. Əcnəbi dillərdə nəşr olunan bülletenlərin sayı 12-ə çatmışdı. Kitabxana tərəfindən “Surgery”, “Annals of Surgery”, “British Journal of Surgery” və 180 adda başqa jurnallardan ingilis, fransız və italyan dillərindən tərcümələr edilmiş və akademiklərə təqdim olunmuşdu.

1957-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində bir qədər də irəli gedərək tərəfdaşlarının sayını artırmağa müvəffəq oldu. Həmin il Kitabxana 45 ölkənin 114 elmi müəssisəsi ilə əməkdaşlıq edirdi. Bunlardan 18-i elmlər akademiyaları, 47-si universitet və ali məktəb, 19-u milli kitabxana, 21-i xüsusi idarə, 6-sı nəşriyyat, redaksiya və firma, 3-si isə muzey idi. İl ərzində mübadilə yolu ilə 1655 kitab alınmış, əvəzində 3101 kitab və jurnal göndərilmişdi. Məsələn, professor H. V. Qasımovanın “Toyuqkimilər fəsiləsindən ovçu-balıqçı

quşların helmintofaunası” monoqrafiyası Kaliforniya Universitetinin, Q.Qasımzadənin “Xalqlar dostluğu Azərbaycan ədəbiyyatında (sovet dövrü)”, O. Ş. İsmizadənin “Yaloylutepin mədəniyyəti”, “Arxitektura, tikinti və təsviri incəsənət üzrə terminlərin rusca-azərbaycanca lüğəti” kitabları isə Konqres Kitabxanasının sorğusuna müvafiq olaraq göndərilmişdi. Paris Milli Kitabxanası MEK-lə mübadilə əsasında “Azərbaycan tarixi abidələri”, Çexoslovakiya Elmlər Akademiyası isə “Botanika İnstitutunun elmi əsərləri”ni əldə etmişdi. Çin, İngiltərə, ADR, İndoneziya, Misir, Efiopiya və Hollandiya kitabxanaları Azərbaycan EA-nın və onun Elmi-tədqiqat institutlarının “Xəbərləri”nə və “Məruzələr”inə xüsusi maraq göstərirdilər. 1958-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsi apardığı təşkilatların sayı bir qədər də çoxalmışdı. Qərbi dillərində ədəbiyyatla yanaşı, Şərqi dillərində də daxilolmalarda artım müşahidə olunmağa başlamışdı. İlin əvvəlində Yaponiya və Suriya ilə kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsinə başlandı. Həmin il müxtəlif xarici tərəfdaşlardan il ərzində ümumilikdə 2841 kitab və jurnal idxal edilmiş, əvəzində ölkə xaricinə 5622 nüsxə ədəbiyyat yollanmışdı.

3 dekabr 1958-ci ildə YUNESKO “Nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsi haqqında Konvensiya” və “Dövlətlər arasında rəsmi nəşrlərin və hökumət sənədlərinin mübadiləsi haqqında Konvensiya” qəbul etdi. Hər iki konvensiya 11 sentyabr 1962-ci ildə isə SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti tərəfindən təsdiq edildi (Pis'ma iz 43 stran. VSHE – 1956. – 30 oktyabrya. O pochte biblioteki Akademii nauk AzSSR).

Birinci konvensiya mübadilə imkanlarının genişləndirilməsi, mübadilə prosesinin hüquqi bazasının yaradılması, hökumət, qeyri-hökumət təşkilatlarına beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinə həyata keçirmək üçün dövlət dəstəyinin göstərilməsini nəzərdə tuturdu. Konvensiya mübadilə olunan nəşrlərin xarakterini və növünü geniş şəkildə müəyyən edərək, tərəflər arasında onların alınıb-satılmasına, yəni satış predmeti olmasına məhdudiyyət qoyurdu. Konvensiya global informasiya mühitinin bütün iştirakçılarının, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin, nəşr və informasiya mübadiləsinin genişlənməsinə töhfəsini verdi.

1955-1958-ci illərdə aparılan beynəlxalq mübadilə əməliyyatlarının təhlili göstərir ki, həmin dövrdə Kitabxana xaricdən aldığı ədəbiyyatdan 3-4 dəfə çox ədəbiyyat göndərirdi, yəni mübadilənin ekvivalentliyi prinsipini pozurdu. Bu proses beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinə qoşulmuş bütün Sovet kitabxanalarında müşahidə olunurdu. Əsas məqsəd sosialist ölkələrinə kənd təsərrüfatına və texnikaya aid ədəbiyyatla yardım etmək idi. Çünki, Koreya, Albaniya, Monqolustan və Vyetnam kimi ölkələrdə elm və texnikanın, kənd təsərrüfatının inkişafı lazımı səviyyədə deyildi və müvafiq sahədə elmi ədəbiyyat qıtlığı hökm sürürdü (Knigi

rassylayutsya v 45 zarubezhnykh stran. Molodezh' Azerbaydzhan. - 1957.- 2 iyunya). 1958-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq mübadilələrdə ekvivalentliyin təmin olunması üçün məsələ qaldırsa da nəticədə, adlarını çəkdiyimiz ölkələrdə iqtisadiyyatın zəif və inkişaf etməkdə olması nəzərə alınaraq heç bir addım atılmadı.

1959-cu ildə Kitabxananın “Xarici ədəbiyyat” şöbəsi ilə “Komplektləşdirmə” şöbəsi birləşdirildi və “Komplektləşdirmə və beynəlxalq kitab mübadiləsi” şöbəsi yaradıldı. Əsas məqsəd respublikadaxili, İttifaqdaxili və beynəlxalq mübadilə prosesini mərkəzləşdirmək və təkmilləşdirmək idi. YUNESKO-nun qərarı ilə 1958-ci ildə beynəlxalq kitab mübadilələrinin qarşılıqlı şəkildə pulsuz aparılması təsbit olunsada sənəd SSRİ tərəfindən ratifikasiya olunmadığından Mərkəzi Elmi Kitabxanaya xarici nəşrlərin alınması üçün hələ də invalyuta (xarici valyutaya dəyişdiriləbilən rubl ehtiyatı) ayrılırdı. 1959-cu ildə bu məqsədlə Kitabxanaya 45000 rubl, yəni o dövrün kursuna uyğun olaraq 40500 ABŞ dolları məbləğində vəsait ayrılmışdı. Həmin il Mərkəzi Elmi Kitabxananın əməkdaşlıq etdiyi 240 xarici elm və təhsil müəssisəsi Kitabxanadan 9275 nüsxə çap məhsulu almış, əvəzində isə 2356 nüsxə xarici kitab və jurnal göndərmişdi. Kitabxana əcnəbi təşkilatlarla yanaşı xaricdə yaşayan ayrı-ayrı elm və mədəniyyət xadimləri ilə də əlaqə qurmağa başlamışdı. İngiltərədə mühacirətdə olan məşhur rus şərqşünası, Cənubi Qafqazın tarixi, tarixi coğrafiyası, ədəbiyyat və mədəniyyəti üzrə ixtisaslaşmış akademik Vladimir Minorski və tanınmış macar türkoloqu, o dövrdə Sofiya Universitetində dərs deyən akademik Georq Hazai kitabxananın sıx əməkdaşlıq etdiyi elm adamlarından idilər (Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının arxivi, 1930-1956-cı illər). 1960-cı ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın 50 ölkənin 256 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. İl ərzində həmin təşkilatlara 12233 çap vahidi, o cümlədən 5160 nüsxə kitab və 7073 nüsxə jurnal göndərilmişdi. Mərkəzi Elmi Kitabxananın invalyuta hesabına əldə etdiyi nəşrlərin sayı isə 2986 nüsxə, o cümlədən 444 adda 2118 nüsxə kitab, 517 adda 846 nüsxə jurnal və 22 adda qəzet idi.

Məhz bu səbəbdən 1960-cı ildə Kitabxana əməkdaşlıq etdiyi 50 ölkənin 250 təşkilatının hamısı ilə deyil, 37 ölkənin 137 təşkilatı ilə kitab mübadiləsi apara bilmişdi. Hindistan, Yaponiya, İran, Türkiyə, Livan, Braziliya, Argentina ilə beynəlxalq elmi əlaqələr, kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi tamamilə zəifləmişdi. İndoneziya, Birma, Seylon (indiki Şri-Lanka) və BƏR-lə (Birləşmiş Ərəb Respublikası, indiki Misir və Suriya) kitab barteri isə dayanandırılmışdı.

13-19 sentyabr 1960-cı ildə Budapeşt şəhərində YUNESKO-nun təşkilatçılığı ilə Macarıstanın YUNESKO ilə əlaqə üzrə Milli Komissiyası, Mədəni Münasibətlər İnstitutu bir sıra iri dövlətlərlə (SSRİ daxil olmaqla) birgə elmi ədəbiyyatın mübadiləsi üzrə mühüm nəzəri

və praktiki məsələlərin həllinə dair geniş konfrans keçirdilər. Konfransda dövlətlər tərəfindən elmi ədəbiyyatın maneəsiz və operativ mübadiləsinə daha çox diqqət və maliyyə vəsaiti ayrılması qərara alındı. Qərar bilvasitə Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kommunikasiyalarına da təsirsiz ötüşmədi, xarici ədəbiyyatın əldə olunması və xaricə elmi nəşrlərin göndərilməsi üçün ayrılan vəsaitin həcmi artırıldı.

1961-ci il yanvar ayının 1-dən may ayının 3-dək Mərkəzi Elmi Kitabxanada yerdəyişmə ilə əlaqədar olaraq Xarici ədəbiyyat fondu bağlı olmuşdur. Buna görə də il ərzində beynəlxalq kitab mübadiləsi tam gücü ilə aparılmamış, yalnız 33 ölkənin 192 elmi müəssisəsi ilə kitab mübadiləsi edilmişdi. Kəmiyyət göstəricilərinin aşağı düşməsinə baxmayaraq, əldə olunan elmi çap məhsulunun keyfiyyət və repertuar zənginliyi yüksək olmuşdur. Bu isə 1961-ci ildən etibarən özəl nəşriyyatlar tərəfindən buraxılan jurnal və kitabların alınmasına diqqətin artırılması ilə bağlı idi. Belə ki, dövlət müəssisələri, universitetlər tərəfindən elmi nəşrlərin çap qrafikinə əməl olunmur və yaxud illərlə həmin əsərlər çap edilmirdi. Bu tendensiya bugün də davam edir və özəl nəşriyyatlar (məs. “Şpringer”, “Frensis və Teylor”, “Emerald” və s.) elmi ədəbiyyatın nəşri bazarında böyük üstünlüyə malikdirlər.

Ümumilikdə, 1961-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq əməkdaşlıq yolu ilə (invalyuta hesabına) 466 adda 1046 nüsxə kitab, 557 adda 4000 nüsxə jurnal və 8 adda qəzet əldə etmişdi. Xaricə göndərilən ədəbiyyatın sayı isə 5550 idi. Sonrakı illərdə MEK “Soyuzpeçat”, “Mejdunarodnaya kniqa”, “Azərkitab”, “Akademkniqa” və Kitab Palatası ilə əlaqələrini möhkəmləndirərək beynəlxalq informasiya bazarına daha çox elmi çap məhsulunun inteqrasiyasına nail oldu.

Nəticə

Orta əsrlərdə Azərbaycanda elmi kitabxanalar beynəlxalq əməkdaşlıqda mühüm rol oynamışdır. Kitabların mübadiləsi, alimlər arasında əlaqələr və ticarət yolları bu proseslərə şərait yaratmışdır. Bu dövrdə Azərbaycanın elmi və mədəni həyatında kitabxanalar yalnız yerli deyil, beynəlxalq biliklərin də saxlanıldığı və yayıldığı məkanlar olmuşdur. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən elmi kitabxanalar müasir dövrdə bir sıra milli və beynəlxalq əməkdaşlıq layihələrinə qoşularaq biliklərin yayılması, tədqiqatların dəstəklənməsi və informasiya resurslarının mübadiləsi baxımından mühüm rol oynayırlar. Bu kitabxanalar texnoloji tərəqqi ilə ayaqlaşaraq informasiya texnologiyalarını öz fəaliyyətlərində geniş istifadə edir və global tədqiqat şəbəkələrinə inteqrasiya edirlər (Convention concernant les échanges internationaux de publications 1958. Paris, le 3 décembre 1958). Müasir dövrdə Azərbaycandakı elmi kitabxanaların əməkdaşlıqlarını aşağıdakı istiqamətlərdə qiymətləndirmək olar.

Azərbaycan elmi kitabxanaları, xüsusən ali təhsil müəssisələrinin kitabxanaları, beynəlxalq elmi bazalara və elektron resurslara çıxışı təmin etmək üçün əməkdaşlıq edirlər. Məsələn, EBSCO, JSTOR, SpringerLink, Wiley, Scopus kimi elmi mənbələrə giriş Azərbaycan kitabxanaları vasitəsilə tədqiqatçılara təqdim olunur. Bu, tədqiqatçılara qlobal elmi biliklərə çıxış imkanı verir və beynəlxalq elmi mühitdə təcrübə qazanmağa kömək edir. Azərbaycanın bəzi elmi kitabxanaları beynəlxalq kitabxana şəbəkələrinə və konsorsiumlarına üzvdür. İFLA (Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları və İnstitutları Federasiyası) və ALA (Amerika Kitabxana Assosiasiyası) kimi təşkilatlarla əməkdaşlıq vasitəsilə Azərbaycan kitabxanaları qlobal kitabxana idarəçiliyi təcrübələrindən bəhrələnir və beynəlxalq konfranslar və layihələrə qatılırlar.

Azərbaycanda elmi kitabxanaların rəqəmsal mənbələrin yaradılması və milli rəqəmsal kitabxana layihələrinin həyata keçirilməsində əməkdaşlığı mühüm rol oynayır. Azərbaycan Milli Kitabxanası və digər böyük elmi kitabxanalar milli və regional rəqəmsal kitabxana təşəbbüslərinə rəhbərlik edir. Bu layihələr sayəsində nadir kitablar, əlyazmalar və digər qiymətli mənbələr rəqəmsal formada tədqiqatçılara təqdim olunur və beynəlxalq elmi mühitdə yayılır. Azərbaycanın elmi kitabxanaları beynəlxalq tədqiqat layihələrində birgə fəaliyyət göstərir. Xüsusilə, universitetlərdə fəaliyyət göstərən kitabxanalar Avropa İttifaqının Horizon 2020 və Erasmus+ kimi proqramları çərçivəsində beynəlxalq tədqiqat qrupları ilə əməkdaşlıq edirlər. Bu layihələr tədqiqatların aparılması və elmi resursların mübadiləsi üçün kitabxana resurslarından geniş şəkildə istifadə edilməsini təmin edir.

Türkdilli ölkələrin kitabxanaları ilə əməkdaşlıq da son illərdə inkişaf edir. Türk Kütüphaneciler Derneği və Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı kimi təşkilatlar vasitəsilə Azərbaycan kitabxanaları digər türkdilli ölkələrin elmi kitabxanaları ilə əlaqələr qurur və birgə layihələr həyata keçirirlər. Bu əməkdaşlıqlar vasitəsilə ortaq mədəni və elmi irsin tədqiqi və yayılması işində mühüm addımlar atılır. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən elmi kitabxanalar müxtəlif elmi və kitabxanaçılıq üzrə milli və beynəlxalq konfranslarda fəal iştirak edir (Kazymi, 2011). Məsələn, Kitabxanaçılıq və İnformasiya Elmi Beynəlxalq Konfransları bu sahədə qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrin bölüşülməsi və yeni əməkdaşlıq imkanlarının yaradılması üçün platforma təmin edir. Azərbaycandakı elmi kitabxanalar, xüsusən də AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, ölkədə fəaliyyət göstərən müxtəlif tədqiqat institutları ilə sıx əməkdaşlıq edir (Tofiq, Oqlu & Kazimi, 2022). Bu əməkdaşlıq tədqiqatların aparılmasına və elmi informasiyaların toplanmasına dəstək olur, həmçinin elmi mühitin inkişafına töhfə verir. Azərbaycanda elmi kitabxanalar müasir elmi əməkdaşlıq proseslərində fəal rol oynayır. Onlar

beynəlxalq rəqəmsal resurslara çıxış təmin etməklə, qlobal kitabxana şəbəkələrinə qoşulmaqla və müxtəlif beynəlxalq layihələrdə iştirak etməklə ölkənin tədqiqat potensialını dəstəkləyir və genişləndirirlər. Eyni zamanda, milli elmi irsin rəqəmsallaşdırılması və yayılması istiqamətində də əhəmiyyətli addımlar atılır, bu da Azərbaycanın elmi və mədəni biliklərinin dünya ilə paylaşılmasına şərait yaradır.

Kaynaklar

Alekper, M. M., & Tofiq, R. Z. (2020). Full-text resources of the project type created in the presidential library of the office of the president of the republic of Azerbaijan as an innovative resource type of electronic library. *Хуманитарни Балкански изследвания*, 4(3 (9)), 64-67.

Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının arxivi, 1930-1956-cı illər.

Convention concernant les échanges internationaux de publications 1958. Paris, le 3 décembre 1958.

Kazimi, P. F. (2017). *İnformasiya mühəndisliyi*. Bakı.

Kazimi, P. F. O. (2021, September). Global Information Network and Conflicts of Interest (Parties, Interests and Conflicts). In *2021 IEEE 16th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)* (Vol. 2, pp. 453-456). IEEE.

Kazymi, P. F. (2011). *Informatsionnyye tekhnologii*. Izd-vo Bakinskogo gos. un-ta.

Khalafova, S., & Rzayeva, Z. T. (2024). Kitabxana-İnformasiya Fəaliyyətinin Müasir Menecmentinin Bəzi Məsələləri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (1), 344-354.

Knigi rassylayutsya v 45 zarubezhnykh stran // Molodezh' Azerbaydzhan. - 1957.- 2 iyunya. Pis'ma iz 43 stran. VSHE – 1956. – 30 oktyabrya. O pochte biblioteki Akademii nauk AzSSR.

Rzayeva, Z., Guliyeva, A., & Miriyeva, A. (2021). Natural and economic effects of renewable energy sources in the developing countries: a case of Azerbaijan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 250, p. 03007). EDP Sciences.

Tofiq, R. Z., Oqlu, M. M. A., & Kazimi, P. F. O. (2022). Some questions of the application of library management. *Technium Soc. Sci. J.*, 37, 774.